

РЕЦЕНЗІЯ

професора кафедри земельного кадастру
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента НААН
НОВАКОВСЬКОЇ Ірини Олексіївни
на дисертаційне дослідження **КИРИЧЕНКО Юлії Владиславівни**
на тему: **«Формування економічного механізму розвитку сільських територій»**,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність обраної теми дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження Юлії Кириченко присвячене вирішенню актуального і водночас проблемного наукового завдання, пов'язаного з формуванням та удосконаленням економічного механізму розвитку сільських територій. У роботі основна увага зосереджена на пошуку підходів щодо підвищення можливостей при реалізації запропонованого економічного механізму територіальних громад в умовах надзвичайних викликів, ефективного використання їх ресурсного потенціалу, удосконалення системи державної підтримки та застосування механізмів територіального розвитку в умовах сучасних економічних ризиків. Важливе місце у дослідженні займають питання планування соціально-економічного розвитку, цифровізації управління та створення передумов для посилення фінансової самостійності громад. Сільські території є важливою складовою соціально-економічного простору України, оскільки саме на їх рівні концентрується значна частина природно-ресурсного, виробничого та трудового потенціалу держави. Результативність їх розвитку безпосередньо залежить від здатності територіальних громад ефективно управляти наявними ресурсами, формувати власну економічну базу, залучати інвестиції та забезпечувати належний рівень надання публічних послуг. Процеси децентралізації посилили роль місцевого самоврядування у вирішенні цих завдань та водночас підвищили відповідальність територіальних громад за результати власного соціально-економічного розвитку. Сучасні економічні та безпекові виклики суттєво посилили диференціацію територій за рівнем фінансової спроможності, доступністю ресурсів, станом інфраструктури та можливостями економічного відновлення.

Введення воєнного стану, наявні нині міграційні процеси, зміна структури місцевої економіки та скорочення окремих джерел бюджетних надходжень спонукають до перегляду усталених і традиційних підходів до управління розвитком сільських територій.

За цих умов особливого значення набуває формування економічного механізму, який поєднує фінансові, організаційні, інституційні та інформаційно-цифрові інструменти й забезпечує можливість своєчасного реагування територіальних громад на зміни довкілля.

Враховуючи зазначене, тема дисертаційного дослідження Юлії Кириченко є актуальною, своєчасною та має істотне теоретичне і практичне значення для забезпечення сталого розвитку сільських територій і розширення можливостей територіальних громад.

Цілком обґрунтованим є зв'язок дисертації з науковими програмами, планами і темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної діяльності Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах тем «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643) та «Наукове обґрунтування агротехнологічних рішень регулювання розвитку циркулярної та блакитної економіки в сільському і рибному господарстві для реабілітації військовослужбовців і повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0125U001973).

У межах виконання зазначених наукових тем авторкою обґрунтовано підходи до формування економічного механізму розвитку сільських територій, удосконалення стратегічного управління територіальними громадами та визначення напрямів їх державної підтримки в умовах сучасних економічних викликів.

Представлена тематика дисертації відповідає актуальним завданням сталого та регіонального розвитку України, а отримані результати узгоджуються з науковими напрямами Національного університету біоресурсів і природокористування України щодо підвищення спроможності територіальних громад, раціонального використання їх економічного та ресурсного потенціалу, удосконалення механізмів державної підтримки і забезпечення розвитку сільських територій до сучасних та повоєнних викликів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Аналіз змісту дисертації Юлії Кириченко дає підстави відзначити належний ступінь обґрунтованості сформульованих авторкою наукових положень, висновків і практичних рекомендацій. Достовірність одержаних результатів забезпечується послідовним застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, серед яких морфологічний і структурно-логічний аналіз, синтез, групування, порівняльний та економіко-математичний методи, моделювання й узагальнення. Інформаційною основою дослідження стали нормативно-правові акти України, офіційні статистичні матеріали, дані органів державної влади та місцевого самоврядування, матеріали міжнародних організацій, наукові публікації та результати власних досліджень.

Логіка побудови дисертації відповідає поставленій меті та визначеним завданням і забезпечує послідовний перехід від теоретичного обґрунтування економічного механізму

розвитку сільських територій до оцінювання сучасного стану територій, розроблення методичних підходів та формування практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

Представлені у роботі положення спираються на результати проведеного авторкою аналізу, відповідні розрахунки та узагальнення, що дає підстави вважати сформульовані висновки і рекомендації аргументованими та достовірними.

Подана до захисту дисертація Юлії Кириченко є самостійним і завершеним науковим дослідженням, результати якого характеризуються внутрішньою логічною узгодженістю, достатнім рівнем наукового обґрунтування та прикладною спрямованістю.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз дисертації Юлії Кириченко та супровідних матеріалів дає підстави стверджувати, що наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних і методичних положень та формуванні практичних підходів до удосконалення економічного механізму розвитку сільських територій.

Важливим науковим результатом є розроблений авторкою організаційно-економічний механізм реалізації проєктів і програм розвитку сільських територій, який передбачає взаємодію відповідних цілей, функцій та організаційно-економічних елементів.

Науковий інтерес становить також запропонована концептуальна модель формування напрямів економічного розвитку сільських територій і територіальних громад, у якій визначено цілі, принципи, методи, основні завдання та етапи реалізації, а кінцевою орієнтацією визначено підвищення фінансової автономії і підвищення ефективності функціонування територіальних громад на основі сервісно-орієнтованого підходу.

Вагомим результатом дослідження є розроблення методичного підходу до оцінювання сталого розвитку територій в умовах сучасних економічних викликів, який передбачає врахування рівня їх стійкості, наявних ризиків і загроз та створює основу для обґрунтування відповідних напрямів державної підтримки. Авторкою також удосконалено економічний зміст понять «стратегія розвитку», «регіон» та «економічні виклики», а також методичний підхід до аналізу розвитку територій і територіальних громад, що забезпечує комплексніше оцінювання їх соціально-економічного стану та потенціалу розвитку.

Подальшого розвитку у дисертації набули теоретичні положення щодо формування моделі сталого і збалансованого розвитку територіальних громад, яка поєднує економічну, соціальну та екологічну складові, а також методичні підходи до сценарного моделювання розвитку сільських територій на основі когнітивного аналізу.

Окремої уваги заслуговують положення щодо цифровізації державної підтримки сільських територій, інтеграції інформаційних ресурсів, автоматизації процедур, використання відкритих даних та створення інформаційного підґрунтя для моніторингу й прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Таким чином, сформульовані у дисертації положення наукової новизни мають комплексний характер, логічно пов'язані з метою і завданнями дослідження та засвідчують отримання авторкою самостійних наукових результатів, що мають теоретичне і прикладне значення для удосконалення економічного механізму розвитку сільських територій та підвищення спроможності територіальних громад.

Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів. Теоретична цінність дисертаційного дослідження Юлії Кириченко полягає у поглибленні наукових уявлень про формування економічного механізму розвитку сільських територій та в удосконаленні підходів до оцінювання соціально-економічного стану територіальних громад. Важливе теоретичне значення мають положення щодо поєднання стратегічного планування, державної підтримки, цифровізації управлінських процесів, моніторингу розвитку територій та зміцнення фінансової спроможності громад у межах єдиного економічного механізму. Отримані результати розширюють науково-методичну основу для прийняття управлінських рішень у сфері розвитку сільських територій.

Практична значущість одержаних результатів підтверджується їх використанням у діяльності органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Зокрема, рекомендації щодо визначення стратегічних напрямів розвитку територіальних громад, проведення SWOT-аналізу, формування пріоритетів і обґрунтування управлінських рішень використано у діяльності Мереф'янської міської ради. Окремі положення дисертації щодо стратегічного управління територіями, оцінювання ризиків та забезпечення сталого розвитку впроваджено у діяльність Харківської громадської організації «Єврореґіон «Слобожанщина».

Практичне застосування отримали також наукові результати, пов'язані із залученням міжнародної технічної допомоги та посиленням фінансової спроможності територіальних громад. У діяльності громадської організації «ВСБ «Еліта Націй» використано запропоновану авторкою концептуальну модель розвитку територіальних громад, яка визначає основних учасників, форми та напрями взаємодії, а також можливості використання зовнішніх ресурсів для реалізації територіальних проєктів і програм.

Важливим напрямом практичного використання результатів дисертації є їх впровадження у навчальний процес Національного університету біоресурсів і природокористування України. Окремі положення дослідження застосовуються при викладанні дисциплін «Кон'юнктура світових аграрних ринків», «Глобальні товарні ринки та конкуренція», «Економіка міжнародних аграрних ринків», «Стратегії та регіоналізація аграрного бізнесу» та інших освітніх компонентів освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка». Вказане сприяє практичному використанню

розроблених авторкою підходів до оцінювання розвитку територій, цифровізації управління та формування економічного механізму розвитку сільських територій.

Таким чином, одержані наукові результати мають як теоретичне, так і прикладне значення. Достовірність та практичну цінність результатів підтверджує також їх апробація. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях упродовж 2020–2023 років, що дало можливість представити результати професійному науковому середовищу та підтвердило їх актуальність для вирішення сучасних проблем територіального розвитку.

Повнота викладення в опублікованих працях наукових положень, висновків, рекомендацій сформульованих у дисертації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження Юлії Кириченко знайшли належне відображення у публікаціях здобувачки. За тематикою дисертації опубліковано 12 наукових праць, серед яких стаття у науковому виданні, включеному до категорії А Переліку наукових фахових видань України, 4 статті у наукових виданнях, включених до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, 3 статті в інших виданнях, 4 тези наукових доповідей. Тематика наукових публікацій послідовно відображає напрями проведеного дослідження. У працях авторка висвітлює питання формування механізмів розвитку територій, планування та управління територіальним розвитком, антикризового управління на місцевому рівні, забезпечення сталого розвитку територій, державної підтримки сільських територій, а також цифровізації відповідних механізмів в умовах євроінтеграційних процесів. Аналіз публікацій дає всі підстави стверджувати, що в них достатньою мірою представлено теоретичні, методичні та прикладні результати дисертації. Опубліковані праці відображають основні положення наукової новизни, висновки та практичні рекомендації дослідження, а результати, представлені у публікаціях апробаційного характеру, засвідчують належне обговорення основних положень дисертації у науковому середовищі.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами ознайомлення з дисертацією Юлії Кириченко та науковими публікаціями, у яких представлено основні результати дослідження, підстав для встановлення порушень принципів академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є результатом самостійної наукової роботи здобувачки, а сформульовані у ній положення, висновки та рекомендації ґрунтуються на результатах власних досліджень. У наукових працях, виконаних у співавторстві, у дисертації використано лише ті результати, які становлять особистий внесок авторки. Використані у процесі дослідження наукові праці інших авторів, нормативно-правові акти, статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали супроводжуються належними посиланнями на відповідні джерела. Основні результати

дисертації послідовно оприлюднювалися у наукових публікаціях та проходили апробацію під час науково-практичних конференцій. Стиль викладення матеріалу відповідає вимогам наукового мовлення, що у сукупності свідчить про дотримання здобувачкою принципів академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Підкреслюючи актуальність обраної здобувачкою теми дослідження, належний рівень теоретичного та методичного опрацювання проблематики й загалом позитивно оцінюючи дисертацію, доцільно звернути увагу на окремі положення, що мають дискусійний характер:

1. Значна частина аналітичних розрахунків та апробації запропонованих методичних положень здійснена на матеріалах Харківської області та окремих територіальних громад. Враховуючи суттєву диференціацію сільських територій України за ресурсним потенціалом, структурою економіки, фінансовим забезпеченням, демографічною ситуацією та впливом воєнних ризиків, доцільно було б чіткіше окреслити межі застосування отриманих результатів запропонованого економічного механізму для різних територіальних громад.

2. У другому розділі для оцінки результативності реалізації стратегічних цілей територіальної громади авторкою використовується бальний підхід, що забезпечує уніфікацію та порівнянність результатів оцінки. Водночас методичну частину роботи можна було б посилити більш детальним обґрунтуванням шкали оцінювання, критеріїв присвоєння відповідних балів і впливу зміни окремих показників на підсумковий результат ефективності реалізації стратегії в умовах глобальних економічних викликів.

3. Заслужують на позитивну оцінку пропозиції авторки щодо формування цифрової системи державної підтримки сільських територій. Водночас її практичне впровадження значною мірою залежить від цифрової зрілості територіальних громад, кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування, якості та доступності даних і рівня міжвідомчої взаємодії. У цьому контексті доцільно було б більше обґрунтувати поетапність упровадження запропонованої системи з урахуванням рівня цифрового розвитку та особливостей організації управління та регулювання в територіальних громадах.

4. У підрозділі 3.3 запропоновано методичні підходи до моделювання сценаріїв розвитку сільських територій на основі когнітивного аналізу, що дає можливість оцінювати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів та обґрунтовувати напрями збалансування соціально-економічного розвитку територій. З огляду на високу мінливість сучасного економічного та безпекового середовища, доцільним було б більш детальне висвітлення процедури періодичного оновлення параметрів моделі та практичного використання результатів сценарного моделювання органами місцевого самоврядування при коригуванні програм розвитку територій.

Водночас наведені зауваження мають дискусійний і рекомендаційний характер, не знижують наукової та практичної цінності отриманих результатів і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертація на тему: «Формування економічного механізму розвитку сільських територій» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання щодо теоретичного обґрунтування, розвитку методичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо формування й удосконалення економічного механізму розвитку сільських територій. Зміст роботи відповідає поставленій меті та визначеним завданням, які в процесі дослідження послідовно вирішено. Дисертація характеризується належним теоретико-методичним рівнем, логічною побудовою та послідовністю викладення матеріалу. Сформульовані авторкою наукові положення, висновки й рекомендації є аргументованими, базуються на результатах проведеного дослідження та мають як наукове, так і практичне значення.

Основні результати дисертації достатньою мірою відображено у наукових публікаціях здобувачки та апробовано у науковому середовищі. Актуальність теми, зміст і рівень вирішення поставленого наукового завдання, ступінь обґрунтованості отриманих результатів та сформульовані положення наукової новизни відповідають спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

За змістом, структурою та оформленням дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Кириченко Юлія Владиславівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент професор кафедри земельного кадастру Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН Ірина НОВАКОВСЬКА